

Tuto

Silozi

MULELO WA TUTO

Kakuba kalulo yeñwi ya mungendengetuna wa bashemi ba babanca, kikwa butokwa kuli bashemi ba zibiswe za linzila zenca za kusileleza kakokwani ka HIV, ze swana sina mulyani wa PrEP wa kunwa ni PrEP (ring) ye tinwa kwa busali, zekona kutisa bunde kwa makete a bana babona. Baituti baka ituta mifuta yeshutana ya PrEP ye fumaneha, kukona kusikulula litaba zesi zaniti zeba sweli kuamana ni PrEP, kuhupula kamo PrEP ikona kutusa bana babona fa ni kwapili, ni kulemuha kuli bashemi ba bapala kalulo yabutokwa kuli bana babona bakone kusebelisa hande PrEP kakulata. Kafo, baka yaha bunagu bwa kukona kubulela ni bana babona za PrEP, kutusa bana babona hase bakala PrEP ni sebeliso yetelele yateni, ni kulwanisa sialuluti ni ku kendiwa kuamana ni PrEP.

Kwa mafelelezo a tuto ye:

- Bashemi baka ziba za PrEP ni kufa litaba kamo isebelisezwa ni libaka la kusebelisa PrEP, kimañi yaswanela kusebelisa PrEP, ni bumaswe bwateni.
- Bashemi baka kona kuziba bunde bwa bana babona kusebelisa PrEP ni lipilaelo zeba sweli kuamana ni PrEP.
- Bashemi baka lemuha kalulo ya butokwa yeba kona kubapala kutusa bana babona kuitakaleza kusebelisa PrEP.
- Bashemi baka kona kutoloka linzila zakusebelisa kutusa bana babona kuli baitakaleze kukala kusebelisa PrEP ni kuisebelisa hande, kungelela ku batusa kasibili ni kulwanisa mikwa ya babañwi baba nyandisa ni kukenda baba sebelisa PrEP.

MAÑUSA ABUTOKWA

- Kunani mifuta yemiñata ya PrEP. Mifuta ya PrEP yefumaneha ki [mubeye fa mifuta yefumaneha mwa silalo samina].
- PrEP itusa kusileleza kuyambakana kwa HIV. Ikona kusebeliswa ni mifuta yeñwi ya kusileleza HIV, kungelela ni makondomu. Mifuta yeminde ya kuisileleza ki yeo mutu akona kusebelisa hande.
- PrEP inzi hande mi inani bumaswe bo bulikani.
- Litaba zesi zaniti kuamana ni PrEP lizwafisa babanca ba bakona kufumana bunde bwa kusebelisa silelezo ye ya HIV kono baketa kusa isebelisa bakeñisa litaba za buhata zetisa sabo ni nyandiso.
- Bashemi bana ni kalulo yabutokwa ya kubapala kufa bana babona zibo kaza ni kukona kufumana linzila za silelezo ya HIV, sina PrEP, zekona kuba beya mwamakete hande.
- Kacenu kapa kwapata, bashemi baka kona kutusa hande bana babona kusebelisa hande PrEP mwalinzila zetiyele. Ze lingelezi kutusa babanca ni kulwanisa litaba zesi zaniti za PrEP ni nyandiso yezwa kuba bañwi.

MILAO YA TUTO (LITAELO ZA TUTO)

KUZIBAHAZA TUTO (MIZUZU YE LISHUMI NI YEKETALIZOHO)

1. Zibahaza tuto kaku talima kwa milelo ya tuto.
2. Haiba hosika kupa kale bashemi kuli baeze tatubo ya makalelo, bafe ma pampili a tatubo ni kubafa nako kuli batazeleze. Bazibise kuli mulelo wa musebezi wo ki kuutwisisa mo zibo yabona ikacinca mwahala tuto ni kuli haba lili kubeya mabizo abona fa tatubo. Bataluseze hande kuli ho bahupuleli kuziba likalabo kaufela mi baswanela fela kueza mo bakonela luli.
3. Hase ifelile tatubo, shimba ma pampili niku kupa sikwata kuli sikopane mube ni ngambolo ya matatekelo.
4. Kala kaku buza baituti sesi beya babanca mwalilalanda zaluna mwakozi ya kuyambula HIV ni seba kona kueza babanca kunyinyifaza kozi yeo.
5. Bulela kuli PrEP ya kunwa ni PrEP ring ya kutina kwa busali ki zepeli zeo babanca ni babañwi bakona kusebelisa kunyinyifaza kozi ya kuyambula HIV. Ikabele nibona litaba zelatelela:
 - PrEP, ye yemela silelezo kusikaba kale ni kozi, ki mulyani wa HIV wo sileleza kusa fumana HIV. Mutu hasebelisa PrEP, HIV haikoni kukena mwa lilama za mubili wahae. Kotalusa kuli HIV haikoni kuzwala mi mutu yo hana kufumana HIV.
 - PrEP itusa ahulu haisebeliswa hande. Kwa PrEP ya kunwa, kotalusa kuli ki kunwa mulyani kapa pilusi zazi ni zazi. Kwa PrEP ring, kotalusa kuli ring/liseka iswanela kucinciwa kweli ni kweli.
 - Batu haba sebelisa PrEP, ba biha kuli baikutwa kuba ni sepo mi haba bilaeli ahulu za makete abona.
 - Bupaki busupeza kuli batu ba basebelisa PrEP haba kali kusomana ni batu ba bañata kapa kusa sebelisa ahulu makondomu.
 - PrEP haina kozi kwa lupepo mi haisilelezi mulwalo.
 - PrEP ki nzila yende kwa batu ba bañata, kungelela niba:
 - Basazibi maemo a balikani babona kapa haiba balikani babona bapila ni HIV yesa bonisi.
 - Habazibi hande kapa balikani babona habana mulikani yomuñwi.
 - Ba hakanyeha kuambola kapa kuikupela somano ya makete.
 - Banani maata ashutana mwasilikani sabona (kamutala, taba ye ikona kutiswa ki shutano yetuna ya lilimo mwahala bona)

LITAELO ZA MULUTELO

Bala lipuzo za tatubo kaku utwahala mi/kapa usiye bashemi kuli basebeze mwabubeli kuli musebezi uame bashemi baba sazibi kubala mwasikwata.

Tatubo ya matatekelo hane ihatizizwe lapilli, bashemi bene basazibi sesinwi ka za PrEP ne bafumani kuli tatubo ya matatekelo ya lyanganisa. Haiba hakuna ze baziba bashemi kuamana ni za PrEP, muluti ukona kuketa kutula tatubo ye. Isakona kutusa kuyo feleleza tatubo ya mafelelezo.

Ikona kuba kuli baituti habasika bona kale PrEP. Haiba kwa konahala, mutahe ni PrEP kuto basupeza moyi inezi, kungelela ni mifuta kaufela ya PrEP yefumaneha mwasilalo samina.

Haiba bashemi batabela kuli muikambote ahulu kuamana ni mihupulo ya kuli PrEP itisa mikwa yesiyo hande sina kusa sebelisa ahulu makondomu, mukona kuba bulelela kuli taba ye neibatisizwe mi ba batisisi neba fumani kuli “hakuna bupaki bwa kuli PrEP izamayelela ni kukeza kozi”. (Fonner, 2016). Mane, mwa lipatisiso zefwi, baipapati neba bihile kuba ni balatiwa ba banyinyani mi seba belekisa ahulu makondomu basali kukala kusebelisa PrEP ya kunwa (Cassidy, 2021).

Bakeñisa kuli likwata za batu ba ze shelana shelana likona kutusiwa ki PrEP, ba bañwi bashemi mwasikwata bakaba nitakazo ya kukala kusebelisa PrEP. Ubone kuli bashemi baziba kuli sina hauli muluti wa sikwata, ukona kuba tusa haiba banani lipuzo kuamana ni kusebelisa PrEP bona bañi.

- Banani balikani ba banani lindwa
- Ba bile ni butuku bwa siozwa mwa mazazi nyana
- PrEP kiya batu baba bata kuisileleza kwa HIV mwanzila ye bakona kuzamaisa!
- Batu ba basebelisa PrEP bakona kukala ni kusiya mobalatela. PrEP isusuwezwa haiba kunani kozi ya kuyambula HIV. Bakenisa kuli ikona kuba butata kuziba kozi hai ezahala, kwatusa kubani baba tabela kusiya kunwa PrEP kubulela ni mubeleki wa makete kaza linzila zeñwi za kusileleza HIV yebakona kusebelisa.

MUSEBEZI WAPILI: MANEKU AMANE (MIZUZU YE MASHUMI)

1. Toloka kuli PrEP hañata bailyanganisa ni yeñwi mifuta ya lisilelezo za HIV. Mwa musebezi wo, sikwata sika fumana kolo ya kutatuba zibo yabona ni kuituta lika zenca.
2. Ufe baituti “paketi” ya ma pampili asilela. Bulelela baituti batalime fa lisebeliso za PrEP, PEP, ni ART. Ikabele nibona litaba zaniti ze zibahala fa ma pampili mi uba bulelele kuli baka fumana kolo ya kubala mwanako yabona kwahae haba kashimba paketi yeo.
3. Kupa baituti kuli bayeme fahala kilasi. Bulela kuli uka bala pulelo kuamana ni mufuta ulimuñwi wa silelezo ya HIV. Baituti ba lukela kuli baye mwa kona yeñozwi libizo la mufuta wa silelezo yosweli kutoloka: makondomu, milyani ya HIV (ART), PrEP, kapa PEP.
 - a. *Mufuta wa silelezo wo usebelisa milyani ya HIV kuli ibupe pukelezo ya lilama za mubili kusileleza HIV. – PrEP*
 - b. *Mufuta wa silelezo wo usebeza nikutusa kusileleza kusa yambula bunata bwa matuku asiozwa; hape usileleza mulwalo. – Makondomu*
 - c. *Mufuta wa silelezo wo ukona kusebeliswa mwa nako ya putako haiba mutu utalimani ni kozi ya HIV. – PEP*
 - d. *Mufuta wa silelezo wo ukona kusebeliswa ki mutu yapila ni kakokwani ka HIV kuli ka nyinyifale hahulu, kanzila ye cwalo ba sileleza mulatiwa wa bona. – ART*
 - e. *Mufuta wa silelezo wo ubupa limota mwahala litalo ni mezi amwa mubili akona kuba ni HIV. – Makondomu*
4. Kasumulaho akubala pulelo ni kufa baituti nako ya kuketa kona, kupa yomuñwi ya ketile kona yelukile kuli atoloke muhupulo wahae. Haiba kalabo ki PrEP, PEP, kapa ART,

LITAELO ZA MULUTELO

Mubone kuli mwa lundulula zeñozwi fa pampili ni bashemi sapili musika kala kale musebezi wo wa Maneku Amane. Musike mwaba hupulela kuli banani zibo kuamana ni ART ni PEP.

Haiba baituti ba hakanyeha kueza musebezi, baliyeha kuketa kona, kapa ba bonahala kusaba kueza mafosisa, bazibise kuli musebezi wo ki papali ya kuituta hamoho, mi hakuna ya zibahezi kuli uka nepa lika kaufela. Usakona kuekeza fa kutabisa kwa musebezi kaku susueza kuitenga mwateni ni kubupa moya wa papali.

Kamutala, wakona kuliza lipina kasumulaho akubala pulelo ni pulelo niku kupa batu kaufela kumatela mwakona yeba ketile haifela pina.

Hanze muikambota za kusileleza mulwalo mwa Pulelo B, muhatiseze hahulu kuli PrEP haisilelezi mulwalo, taba ya butokwa kwa banana babanca.

Kusupa fo bakona kuituta zeñata fa pampili kuka tusa kuli litaba “liine” mwa mihupulo ya baituti ni kubafa litaba ze bakona kubala mwanako yabona. Nihakuli cwalo, haiba sikwata hasi zibi kubala,

basupeze fa pampili fo baituti bakona kufumana litaba zeñata. Nihaike fa pampili hakuna za makondomu, haiba kunani lipuzo zeka buziwa kuamana ni makondomu, lipuzo zeo likona kubuziwa bayeñi baba kabateni mwatuto yelatelela.

5. Hase mufelize kubala lipulelo kaufela, muitumele kwa batu kaufela baba yezize musebezi wo mi muba kupe kuli bakute kwa lipula zabona.

bainise sibeli kuli ba bañwi basike balateha hamubulela zeñozwi fa pampili.

Haiba kunani ya yezize buiketelo bo bu fosahezi, itumele kubona kaku kuba ni pilu ya kulika mi ulumbe sikwata kuli sikonile kuituta hamoho. Mafosisa aluna ki maluti tota aluna.

MUSEBEZI WA BUBELI: BAYEÑI BA BATO BULELA (MIZUZU YE MASHUMI AMABELI NI YEKETALIZOHO)

1. Uzibise baituti kuli banani lithonolo kukopana ni bayeñi ba bali macaziba mwa PrEP mi bakona kualaba lipuzo zabona.
2. Kupa bayeñi kuli baizibahaze, kungelela cwalo nimo bazibela za PrEP (kamutala., mubeleki wa makete yañolela PrEP ya kunwa kapa Muyemeli wa Silelezo ya HIV yaluta babanca za PrEP ya kunwa ni PrEP ring).
3. Kauhanya baituti kuina sibeli niku kupa sikwata ni sikwata kuli baine hamoho kuhupula puzo iliñwi yeba kabuza bayeñi.
4. Kasumulaho wa mizuzu yemibeli, kupa ba baitakaleza kubala puzo iliñwi kuze ba bupile mwasikwata sabona.
5. Kasumulaho wa kualaba puzo yeo, muzwelepili ni sikwata sesi latelela mi uba buze kapa puzo yabona ialabilwe kapa banani puzo yeñwi. Haiba banani puzo yenca, bakupe kuli bai bulele.
6. Zwelapili kufitela likwata kaufela hase libizizwe.
7. Haiba kusanani nako yesiyezi, wakona kulumelelela lipuzo zeñwi kubuziwa ki baituti.

LITAELO ZA MULUTELO

Ubone kuli wabulela ku mubeleki wa makete ni Muyemeli wa Silelezo ya HIV sapili ili kuli bakone kuutwisisa batelezi ni kuli baitukiseze. Hape ubulele ni baituti kaza lipuzo ze swanela kubuziwa kwa babuleli babanca. Haiba kunani litaba zesi zaniti/zesa zamaeleli zeka fumaneha mwa tatubo kapa mwalingambolo za kwamulaho, wakona kuzibisa bayeñi mwahala musebezi wo.

Haiba haku konahali kutisa bacaziba, ñola lipuzo ni lipilaelo za sikwata (ze likona kubupiwa mwa musebezi wakuyeza mwasibeli ni kuñoliwa ki muluti). Kupa mubeleki wa makete ni/kapa Muyemeli wa Silelezo ya HIV, kaku yelela ni puzo, likalabo zabona mwahala misebezi ili kuli ukone kufa likalabo zeo mwamusebezi wo latelela.

Mwahala litatubo, bashemi ba bañata neba bata kuziba kamo bana babona, bashimani ni basizani, bakona kuituta litaba zeñata kuamana ni PrEP. Kwa mafelelezo a musebezi wa bayeñi, kupa bayeñi kuli ba bulele ko banana babanca ni bashemi kaufela bakona kuya kuyo ituta zeñata.

MUSEBEZI WA BULALU: PAPALI (MIZUZU YE MASHUMI AMALALU)

1. Utoloke kuli fa batu kaufela hase banani zibonyana kaza PrEP, sikwata sika utwa ngambolo yekaba mwahala basali bababeli haba ambola za PrEP. Papali ye ika bapaliwa mwa likalulo ze peli . Kasumulaho a kalulo ni kalulo , baituti baka kupiwa kuhupula zeba utwile mwangambolo. Taba kikuli, baka kupiwa kuhupula zeba bulezi basali bao kuamana ni bunde bwa PrEP, lipilaelo zabona kuamana ni sebeliso ya PrEP kwa bana babona, ni likalabo za lipilaelo zeo. Mutuhele baituti bazibe kwa makalelo mañusa amañwi hazamaeleli mi akona ku tisa lipilaelo kwabasali nikuli baituti balukela kutokomela ka mañusa a mi alukela ku sikululwa.
2. Mufe baituti bababeli ku bapala papali mwa maemo apili (mutalime za papali fa pampili yebizwa Further Resources).
3. Mubafe mazoho mi mubabulelele kuina fafasi.
4. Fa pampili, muñole litho zataba ze tatama:

Kiñi bashemi haba lukela kufa tuso kwa sebeliso ya PrEP bana babona

Kilipilaelo mañi zebakona kuba nizona kuamana PrEP	Kiñi taba ye haili pilaelo	Likalabo kwa lipilaelo
1.		1.
2.		2.
3.		3.

5. Mukupe sikwata kuli bahupule kzebautwile. Kiñi bashemi habalukela kutusa bana babona kusebelisa PrEP? Muñole likalabo mwatasa, “kiñi bashemi haba lukela kufa tuso kwa bana babona kasebeliso ya PrEP? “?
6. Cwale mubuze lipilaelo zeo bashemi banani zona kuamana PrEP. Muñole zeo baituti bautwile mwa papali hamoho cwalo ni ze bautwile mwa silalo sabona. Haseliñozwi, mubuze baituti kuhupula libaka halikona kuba lipilaelo. Bakona kusebelisa zeba boni mwa papali kapa zebalumela kuli likona kuba niti mwa lilalo zabona. Mafelelezo mubabuze kuhupula mo litatululezwi lipilaelo mwa papali kapa bafe likalabo zeba hupula bona bani. Mutazeleze tafule likalabo halinze li fiwa.
7. Cwale mukutele kwa papali mi mufe baituti ba babeli ba baswana kapa ba babeli basili kuzwelapili kuisa kwa mafelelezo.
8. Hape mufe baituti mazoho mi mubakupe kukutela mwalipula zabona.

LITAELO ZA MULUTELO

Hamuketa baba bapala papali, mukete baituti babaikutwa kulukuluha kubapala papali, mubone kuli bakona kubala. Haiba ki mushemi alimuñwi yatabela kueza papali muluti ukona kunga kalulo yeñwi mwa papali. Haiba kunani baluti bababeli bakona kubapala papali sibeli sabona. Batu babaswana bakona kubapala papali yabubeli, kapa babañwi bakona kubapala. (haiba babanca batu baketilwe mubone kuli baziba kalulo ya papali yeo mutu ni mutu abapala.)

Papali ibonisa za “musali wa pili” ni “musali wa bubeli”; muikutwe kulukuluha kutuhela baituti kukutela mabizo ebalata kusebelisa mwa papali.

Haiba sikwata sabashemi sinani baana ba banata, mubone kuli mueza papali ka moinolezwi kono kasumulaho mukupe sikwata kamonekuka bonahalela haiba nekunani baana bababeli. Kamutala, kunani linzila mo baana bakona kususueza babamwi kaza PrEP kutusa bana babona. Kanzila yenwi, sikwata sikona kuketa kuambola kamo ngambolo ya basali neikona kushutana haiba basali (kapa baana) nebaka ambola za sebeliso ya PrEP kwabana babashimani. Kamutala bashemi bakona kuambolisana cwañi kaza sebeliso ya PrEP kwa bana babona babashimani?

Kuzibisa bashemi kuli bakona kufumana mañusa asika luka mwa papali ku kakona ku ba fa takazo yaku teezeza hande mi ikona kubatusa kuhupula mañusa alukile (Schwarz, 2016).

Haiba baituti babulela kuli bona habana kutusa bana babona kusebelisa PrEP, mulemuhe kuli mwa tuto ye butokwa kibwa kuhupula zeba boni mwa papali nikuhupula mitala yeo bashemi bakona kutusa mwa sebeliso ya PrEP.

9. Mukute kwa tafule mi mu tazeleze mwalibaka kaufela.
10. Kasumulaho wakutaleleza tafule, mubuze haiba kwalipilaelo kunani zetokwa kuambolwa hape. Pilaelo ikona kuketwa kakuli bashemi batokwa kuutwa zeñata kapa sikwata siikutwa kuli haisika ambolwa kuisa kwa mafelelezo mwa kalulo. Muswaye lipilaelo zetokwa lingambolo nibapoti (haiba basaliteñi) liambolwe onafu mwasikwata, kapa kuezawe lipatisiso zenwi mi muluti ato ikabela ni sikwata.

Mutala wa pilaelo ki "libaka kini" ni likalabo kwa pilaelo yeo yekona kubeiwa fa tafule kiye tatami:

Pilaelo – babañwi baka hupula kuli mwanaka unani linyazi zeñata

Kiñi haili pilaelo – maikuto ahae akona kufoofazwa ki lusebo

Likalabo – maemo ahae akakona kutuswa ki sebeliso ya PrEP, mi haiba nimuyema bukafu, ukalemuha kuli hani lumeli za lusebo. Taba ye ikatusa kusileleza maikuto a mwanana. Nenekona ku tusa babañwi ku utwisisa buniti kuamana PrEP, zene likona kufukuza lusebo ni butata kwa basebelisi ba PrEP.

MUSEBEZI WA BUNE: PONO YA MWANA MINA (MIZUZU YE LISHUMI KA YE MIBELI)

1. Muhupulise bashemi kaza mushemi wa siina mwa papali banebatabela kuli mwana bona abe yomuñwi mwa lipisinisi zabona. Kupa bashemi kuina mwa likwata zetalu mi baikabele yomuñwi niyomuñwi tolo ilinwi ye banani yona fahalimu abana babona habakahula. Haiba baziba litolo zeo bana babona banani zona, bakona kuikabela nibabañwi. Litolo zecwalo likona kutaluhanywa kamutala, "mwanaka ubata kuba mueteleli wa sikolo sesipahami" kapa kubulela kuli "nisepa kuli lizazi lelinwi mwanaka ukaba mutu yasepahala mwasilalo sahabo."
2. Kaufela haseba felize kuikabela litolo mwa tukwatanyana, buza batu basikai kuikabela litolo mwa sikwata kaufela.
3. Mutolokele baituti kuli mwa musebezi wo bakahupula za PrEP moikona kutuseza bana baluna kufita fa milibo ni litolo zabona.
4. Usebelise mitala ya litolo yelatelela: "Mwanaka uhupula kuba mualafi kwa sipatela". Kanti PrEP ikona kutusa cwani mutu kufita fa tolo ye?
 - Haiba mutu usilelelizwe kwa HIV, habatalimani ni butata hañata. Hakuli cwalo babani maata amañata akukona ku zwelapili kuyofita fa milibo yabona sina kuzwelapili ni tuto.
 - Mwanake ukona kutabela liseyansi ni za milyani kaku fumana tuso kwa likalulo zenca zecwale ka PrEP

LITAELO ZA MULUTELO

Haiba puzo I buzizwe kaza litolo zeo bashemi banani zona zeo bakona kuhapeleza bana babona sihulu haiba litolo za bashemi licincana nilitolo za banana, kikwabutokwa kuli bashemi bautwisise kuli banana nibona banani litolo zabona. Nihaike ze kilisupo za lilato kono sabutokwa kilitolo zabona banana luli. Kanako ye swana bashemi bakona kusaziba zeo bana babona ba tabela kuyoba zona mi bakona kulukuluha kuikabela litolo nibona babona. Sibeli salitolo lilukile mwa kalulo ye.

Haunze uluta kalulo ye kikwabutokwa kubonisa butokwa bwa batu babapila ni HIV kakuli bakona ku fita fa milibo ya bona sina babamwi. Batu ba bapila ni HIV bakona kupila bupilo bwa maketekakuziba maemo abona niku nwa hande milyani yabona.

5. Cwale ukupe tukwatanyana kuli bakute hamoho mwasikwata tuna kuambola za litolo zene ambozwi mwa likwata zenyinyani
6. Muzamaye zamaye mwa kilasi kuli muutwe kamo lizamaela lingambolo. Lingambolo halibonahala kuzamaya lifela, mukupe baitakalezi kuikabela nisikwata sesituna kamo PrEP ikona kutusa bana babona kufita fa milibo ni liyolo zabona.
7. Ukwale kakubulela kuli kaufela luna lunani litolo kwa bana baluna nikuli nibona banani litolo zabona. Kusebelisa PrEP kinzila yeñwi yakukona kuzusa lisitataliso zemwanzila yabona ni litolo zabona.

MUSEBEZI WA BUKETALIZOHO: KUAMBOLA KA TOKOMELO (MIZUZU YE LISHUMI KA YEMINE NI YE KETALIZOHO)

1. Muhupulise baituti kuli bashemi banani kalulo ye tuna mwa makete abana babona. Taluso kikuli bakona kuambola ni bana babona kazakunga buiketelo bobumakete kungelela ni kusebelisa PrEP. Kuambola ni banana kamukwa omunde kusupeza tokomelo kwa bana.
2. Mukupe baituti bahupule kwa mulaho kapa zebafitile kuzona kuamana ni lingambolo zende ni ze maswe kwabana babona. Mukupe mi muñole mikwa ya ngambolo yende ni yemaswe.
 - Kamutala, mukwa omaswe wa kuikambota ukona kuba kuhalifa, kuhapeleza, kuatula ni kuhana kuteeleza.
 - Mutala wa mukwa omunde ukona kuba kuambola hande ni lipuzo zesa supezi kuatula, kusupeza kubilaela, kukuteka banana nize batabela kueza.
3. Muzibe kuli kialinzila zeñata, kungelela kuambola, kufa tuso ya PrEP kwa banana. Muikabela ze li fampampili. Mulemuse baituti kuli litaba ze neli filwe kibabañwi.

Banana babulela kuli bashemi babatusa ka:

- a. Kuteleza kwa maikuto abona nikubatusa kunga buiketelo kuamana ni mufuta wa PrEP o ba swanela.
- b. Kusaba atula kakuketa kusebelisa PrEP
- c. Kubafa mañusa a PrEP
- d. Kubatusa kufumana lipatelanyana ze fa PrEP nikubafa mali akukwelisa kuya kwa lipatela nyana kapa kuitakaleza kuya nibona
- e. Kubahupulisa kusebelisa PrEP haiba baiketela kuisebelisa
- f. Kubatusa kotalimana ni butata bobakona kufumana, hamoho cwalo ni kubafa lico

LITAELO ZA MULUTELO

Haiba kunani nako, baituti bakona kuhupula linzila kuekeza tuso ya bashemi kwa banana kakusebelisa PrEP. Hamunze muikabela zeli fa pampili, muluti azibise baituti kuli zeli fa pampili neliñozwi ki banana.

Haiba baituti babonahala kuhoha mahutu fakutusa bana babona kusebelisa PrEP, mubahupulise kuli bunangu bobafumana mwa lituto mo hakibwa kusebelisa onafoo feela kono bakatokwa kubusebelisa nako yesataha.

Muhupule za nombolo ya baana ni basali babali mwa sikwata, mucince makande kakuzamaelela ni nombolo ya baana ni basali kakuzamaelela. Kamutala haiba mwa sikwata tikanyo ya baana ilikana niya basali, likande leli talusa za basali mulicince kotalusa za baana. Mube nilikande mokufumaneha muuna kapa musali nihakuba kuli bufiata kibasali, kapa baana

4. Mutolokele baituti kuli mwakalulo ye baka sebelisa zebaziba ka lingambolo zende ni zemaswe kukeza kuzebaitutile kamo bakona kutuseza banana kakusebelisa PrEP. Muluti ukaetelela sikwata kakufa mitala yemibeli mi kasamulaho ukafa tukwatanyana nako ya kueza banosi.
5. Munole kezahalo ya pili: “Mushemi Wasiina ufumana pampili ya PrEP mwa musiyu wa mwanana”. Musupeze **“mukwa wa ngambolo ye maswe fa siswaniso sa pili”**, mukupe sikwata kotalusa zebabona. Bakona kubulela kuli babona katulo, kuhapeleza ni bunyemi kumushemi, nisabo kumwana. Cwale musupeze **“ngambolo yende fa siwsaniso sa pili”** mi mubuze baituti kuikabela mihupulo yabona. Mwa Ngambolo yende, kana Mushemi usupeza mikwa ya ngambolo yende?

Kamutala, bakona kubulela kuli ubonahala kutabela kuutwa. Mafelelezo ubuze haiba babona lisupo za kufa tuso zeo banana basupeza kutabela. Ka siswaniso se bakona kubulela kuli babona Mushemi anza teezeza (a) nikusa atula, (b).

6. Cwale uñole kezahalo ya bubeli: “Mushemi wa musali ulemuha kuli mwanahae unwa PrEP”. Usupeze **“mukwa omaswe wa ngambolo mwa siswaniso 2”** miubuze sikwata zeo bahupula kuli kisesieahala ni mifuta yemaswe ya ngambolo yebatalimezi. Zelikona kungelelela kusinya milyani, kumatula, kuhalifela, kuishonda, kuzieleha kumwanana. Cwale ubonise **“mukwa wa ngambolo yende siswaniso 2”** mi ubuze lisupo za ngambolo ye nde ze babona. Ze likona kungelelela kutabela, kusaatula, kuteezeza ni kutabela kuutwa mañusa amañwi. Mafelelezo ubuze haiba babona lisupo zeñwi zeo banana batabela ka tuso ya PrEP. Ze likona kuba kuteezeza (a) nikusa atula (b).
7. Cwale muabe baituti mwa likwata zene, musupe kwa makande amane aekelizwe fa pampili. Mukupe likwata kubupa maswaniso amabeli, batu babayemi sina mwasiswaniso mobasupeza ngambolo ye maswe ni ngambolo ye nde kuyeñwi ya makande. Kamutala sikwata sa bulalu babupe maswaniso amikwa ye maswe ni ye minde ya likande kapa kezahalo ya bulalu. Ukupe kuli yomuñwi asike aba mwa likwata za maswaniso awo. Mutu yo ukaba yena yakafa taluso ye inzi mwa maswaniso awo.

Pampili ilukela kubaleha sina cwana:

- 1) *Bondate basisali ba musizani balumela kuli mwana bona unze asomana.*
- 2) *Mushemi wa muuna ubona kuli mwana hae usebelisize (foni) luwaile kotalima lipatela ze fa milyani ya nyinyifazo ya mabasi ni PrEP*
- 3) *Mushemi wa musali ulemuha kuli mwanahae nali kwa sipatela yena asazibi.*
- 4) *Mushemi wa musali ulemuha kuli mwana hae sa siile kusebelisa PrEP.*

8. Ubuze likwata kukutela hamoho mwa sikwata sesituna kutoikabela kaza kalulo ya pili. Mukale ka ngambolo ye maswe mwa siswaniso. Haili babañwi habali mwa siswaniso, yatoloka atoloke sesiezahala kungelela cwalo ni mifuta ya ngambolo ye maswe ye supelizwe. Cwale ubuze sikwata sapili kusupeza siswaniso sesinde. Nakoye mutoloki atoloke mifuta ya ngambolo ye nde ye mibeli hamoho cwalo ni mihato ya kutusa ka PrEP (kalulo ya (a) kuisa ku (f)) yesupelizwe kwahalimu.
9. Mubize sikwata sabubeli kuzwelapili kufitela likwata kaufela sebafelize kuikabela za maswaniso abona.
10. Kasamulaho wa likwata kufeza kuambola za maswaniso amaswe ni amande mufe babapali mazoho, mi mubuze babañwi kwa baituti kuikabela zezwile mubano kubona.
11. Mufuze kakuikabela kuli kalulo ye isupeza kuli mibili yaluna ikona kuambola zeñata kusina mamzwi, cwale kikwabutokwa kuli bashemi balemuhe isi feela zeba ambola kono nize baeza. Kanako ye swana isupeza kuli kikwabutokwa kukuza kakusa atula Haiba kutata kutusa mwanana kakusebelisa PrEP, kuteeleza kapilu iliñwi kikokunde.

MUSEBEZI WA BUSILELA: KANA NOKAEZA SIKA MANI? (MIZUZU YE MASHUMI AMABELI NI YE KETALIZOHO)

1. Muzibise bashemi kuli banana habatokwi feela tuso kuzwelela kwa bashemi. Batokwa cwalo ni tuso mwa linzila zenwi. Kamutala batokwa bashemi babona kukona kufukuza mañusa asazamaeleli kapa mañusa amaswe kuamana PrEP mwahala bashemi babañwi mwa lihae labona.
2. Mutaluse kuli mwakalulo ye mukabala makande. Likwata ze ambozi hamoho mwa kalulo yefelile bakaina hamoho, mwasibaka sa kubupa siswaniso baka ambola kuli bafumane tatululo.

3. Muboniso **siswaniso sa fuketalizoho** mi mubale kakutiisa: *mushemi wa muuna ubata mwanahae kusilelezwa kwa HIV, kono halika kuambola taba, bomabona babulela kuli ikatisa kashwau kwa lubasi kakuli babatalimezi bakali mwanana seli lihule., Bakaeza cwani?*

4. Musupeze **siswaniso sa busilela** se sina nitatululo ye fumanwi. Mukupe baituti kutolola (ka ku bulela isi ka kupenda)

LITAELO ZA MULUTELO

Haiba kwa konahala ku fa mipuzo kwa likwata ze nepile (nihaiba kuli mupuzo ki kufa maata likwata ze nepile sibaka sakuketa papali nyana) taba ye ikona kususueza kwino ye makete mwahala baituti.

Maswaniso anani miñolo mwa sikuwa atokwa kufiwa litohonyana.

haiba tatululo ye ikona kusebeza nikuli kisikamani sesikona kuezwa kuli tatululo ibe hande luli.

5. Cwale mubonise **siswaniso sa busupa** mi mubale muñolo kakutumusa: *mubeleki wa makakete ubulelela musizana wa lilimo ze lishumi ka ze silezi kuli hakuyo hande kuli abelekise PrEP. Mubeleki useha mwanana kakusomana. Basehemi ba mwanana baeze cwani?*

6. Musupeze **siswaniso sa bu ketalizoho** ka ze talu se sina ni tatululo. Mukupe baituti kutoloka (ka ku bulela isi ka kupenda) haiba tatululo ye ikona kusebeza mi kisikamani sesikona kucinca.

7. Musupeze **siswaniso sabu ketalizoho** ka zene mi mubale kakutumusa: *mulamwa bo mahe u sheununa musali kakulumelela mwanahae kusebelisa PrEP, kakubulela kuli hanakupepa. Basiina babona taba ye inze I ezehala mi babata kubakalimela niku tiiseza buiketelo bwa lubasi lwabona. Bakona kueza cwani?*

8. Musupeze **siswaniso sa bulishumi** se sina ni tatululo. Mukupe baituti haiba tatululo ye ikasebeza ni zekona kucinca.

9. Mafelelezo mubale matata amabeli kakutiisa. Butata bo habu fi siswaniso mi kibo:
- Mushemi ubata muunahae ku tusa mwanabona kakusebelisa PrEP, kono nasa tusangi kwamulaho. Bakona kueza cwani?*
 - Mueteleli wa keleke ukutaza kuli kufa PrEP kwa banana mwa silalo kuka susueze banana kueza sibi. Kiñi sebakona kueza bashemi ba banana mwasilalo mo?*
10. Mukupe likwatanyana (kuzwelela kwa musebezi wa kwa mulaho) kufa tatululo kwa makande. Haba fa litatululo, muñole kuzamaelela ni butata bwateni.
11. Kasumulaho wa ku ñola litatululo, baituti balukela kuketa litatululo ze zamaelela ni butata A ni litatululo ze zamaelela ni butata B. Mulumbe likwata ze nepile.
12. Mafelelezo mubuze baituti haiba baikutwa kuli baitukiselize kukala lingambolo, haiba hakucwalo, kilikamañi zekona kuba tusa kuba babaitukiselize?

Hamuhatisa maswaniso, mubone kuli kiamatuna kuli baituti bakona kubona hande habali mwa lipula zabona. Kapa, muhatise maswaniso amañata (kuli likwata ze nyinyani sina batu babali bukaufi hamoho kapa fa tafule ilinwi) bakona kuba ni maswaniso abona.

Haiba kuna ninako, kapa kwanda kusebelisa makande amabeli amafelelezo (asina maswaniso) aflwe, mukupe baituti kutoloka kezahalo mo mutu yomunwi ushwaula kubelekisa PrEP. Ye ilukela kuba kezahalo ye balumela kuli ikona kuezahala mwa silalo sa bona. Cwale, mukupe sikwata kuikambota likalabo za papali ye ili ye ezizwe ki baituti

MUSEBEZI WA BUSUPA: KUFA MIHUPULO YA LUNA NI KUKWALA (MIZUZU YE LISHUMI)

1. Muitumele kwa baituti kaufela ka kuambola ni maata ebasupelize lizazi kaufela.
2. Mukupe baituti kutazeleza tatubo ya mafelelezo, mubalumeleze kufeleleza sibeli kufumana tatululo kwa butata bwa kusaituta. Mubonise bashemi kuli bakona kuketa kubeya mabizo abona ba mapampili kapa kusiya feela. Haiba batabela kuziba linepo zabona bakona kubeya mabizo abona.
3. Mubulelele bashemi kuli mukakwala kakukupa mutu ni mutu kuikabela muhupulo obanani kuamana ni kunwa PrEP kwa bana ba bona.
4. Kasamulaho wa baituti kaufela kuikabela maikuto abona, muikabele nibona a mina maikuto. Ikona kuzamaelela niku talimisisa lipuzo zesika alabiwa zeo sikwata sibuzize mwa halatuto.
5. Mufeze kaku bulela kuli bashemi kibabutokwa mwa kufa mitala niku etelela bana babona mwa halabupilo. Bana babona batalimezi kubona isi feela kufumana likalabo kono hamoho cwalo nikufumana tuso. Bakona kutusa bana babona kueza buiketelo bobumakete hamoho cwalo ni kupila mwabuiketo kwa HIV. Haiba batabela kuituta zenwi kaza PrEP kapa kuambola nilicaziba, bakona kuambola ni mubeleki wa makete.
6. Mubafe buka mokufumaneha lisebelezo, kobakona kufumana mitende ya famakepe, mañusa kobakona kufumana PrEP mwa silalo saluna. Mubuze haiba kunani lipuzo zamafelelezo

LITAELO ZA MULUTELO

Haiba mukabonana ni bashemi kasamulaho wa tuto, mukona kuikabela linepo za tatubo ya mafelo mwamukopano woka latelela, kuzibahaza niku sikulula mafosisa nikutaleleza mañusa. Haiba hamuna kubonana ni bashemi hape, mubazibise kuli mutabile kufa linepo za tatubo ya mafelo kulatelela tuto kuli bakone kuziba linepo zabona.

Mihupulo haitokwi kuba milelo yemituna. Mitala yemiñwi kiye: “nikaituta za PrEP”, “nikabuza mwanake haiba sakile autwa za PrEP”, kapa “nikabuza naka i waka yomuhulu haiba bafa PrEP”.

Haiba kaufela mina mukakopana kasamulaho wa tuto, muzibise baituti kuli hamukatobonana mukababuza, mutu ni mutu haiba bazwezepili mwakuzuseza pili muhupulo wabona. Haiba hakucwalo, mubuze haiba kunani tuso ye batokwa kumina kuli bazwelepili.

**Zenwi zetusa
kwa kuluta**

TATUBO YA MAKALELO NI MAFELELEZO

Niti kapa buhata

Mibamba ye mwatasi iamana kaza PrEP ya kunwa. Yeñwi kuyona kiyaniti yeñwi kiyabuhata. Mukupiwa ku laitela (✓) mwa kambangunyana kakazamaelela ni mubamba wo lukile.

- PrEP yakunwa isileleza kwa milwalo.
- PrEP yakunwa isileleza kwa matuku asiozwa isi HIV.
- Haiba mutu usebelisa PrEP yakunwa, ukona kusa sebelisa silelezo ya makondomu.
- Kusalikanelela mwahala baana ni basali ni nyandiso itisa butata ahulu kwa bana babasizani ni basalinyana kukona kuisileleza kwa HIV.
- PrEP yakunwa ki yabatu babasina kakokwani ka HIV.
- PrEP ya kunwa ha I sinanisi lupepo.
- PrEP yasebeza hande ha I nwiwa katokomelo.
- PrEP ya kunwa ina ni matata a nyinyifalizwe.
- PrEP ya kunwa haisebeliswa hande yasileleza luli kwa HIV.
- PrEP ya kunwa iswanela kunwiwa kazazi kuli isebeze.
- PrEP ya mwabusali iswanela kucinciwa ka kweli.
- Hamukala kunga PrEP ya kunwa, muswanela ku inwa kuya kuile.
- Kaufela baba sebelisa PrEP yakunwa balela kuba ni balikani balisomano babañata.
- Bashemi ni ba babaleli babatusa bana babona baba sizana kufumana milyani ya PrEP ya kunwa batusa bana babona kuli baine inge basa fumana kakokwani ka HIV.
- Bashemi haba ambola ni bana babona baba sizani za PrEP ya kunwa, kutusa basizani bao kuli ba ine nimakete.
- Linzila zeñwi zenca za PrEP likabe libile teni cwañunu.

Kuzamaiseleza

Mulale mubamba kuzamaiseleza silelezo ya HIV kapa mulyani kwa nzohoto ni toloko yelukile ya mulyani kwa silyo.

ART <i>(anti-retroviral therapy)</i>	Inwiwa babasina HIV kasumulaho a kutalimana ni kozi ya HIV kuli basilelezwe HIV HIV
PrEP <i>(pre-exposure prophylaxis)</i>	Isebeliswa babana ni HIV ku alafa HIV
PEP <i>(post-exposure prophylaxis)</i>	Isebeliswa babasina HIV kuli basike ba yambula HIV

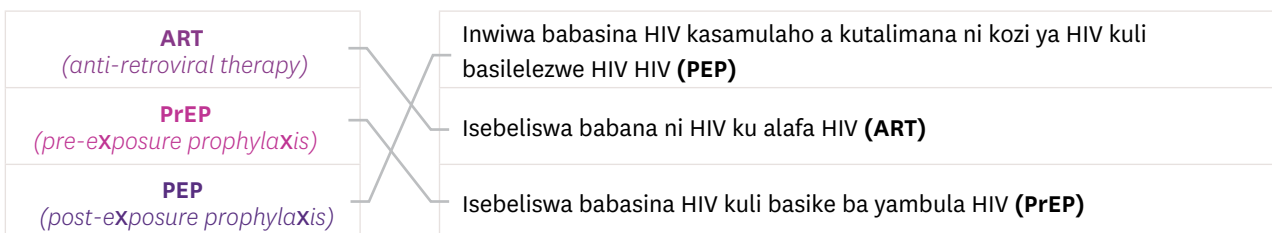
LIKALABO ZA TATUBO YA MAKALELO NI MAFELELEZO

Niti kapa Buhata

Litaba ze mwatasi li ama PrEP ya kunwa. Zeñwi kiza niti zeñwi kiza buhata. Mubeye liswayo (✓) mwa sikweya kwatuko ni taba ya niti.

- PrEP isileleza kwa mulwalo.
- PrEP yakunwa isileleza kwa matuku a siozwa isi HIV fela.
- Haiba mutu unwa PrEP haswaneli kusebelisa makondomu.
- Tikanyezo yesiyo mwahala basali ni baana ni bubangoki li bisa butata bana baba sizani ku ipabalela kwa HIV.**
- PrEP yakunwa ki yabatu babasina kakokwani ka HIV.**
- PrEP ya kunwa ha I sinanisi lupepo.**
- PrEP yasebeza hande ha I nwiwa katokomelo.**
- PrEP ya kunwa ina ni matata a nyinyifalizwe.**
- PrEP ya kunwa iswanela kunwiwa everyday kuli isebeze.**
- Orale PrEP moet elke dag geneem word om effectief te wees.**
- PrEP ya mwabusali iswanela kucinciwa ka kweli.**
- Hamukala kunga PrEP ya kunwa, muswanela ku inwa kuya kuile.
- Kaufela baba sebelisa PrEP yakunwa balela kuba ni balikani balisomano babañata.
- Bashemi ni ba babaleli babatusa bana babona baba sizana kufumana milyani ya PrEP ya kunwa batusa bana babona kuli baine inge basa fumana kakokwani ka HIV.**
- Bashemi haba ambola ni bana babona baba sizani za PrEP ya kunwa, kutusa basizani bao kuli ba ine nimakete.**
- Linzila zeñwi zenca za PrEP likabe libile teni cwañunu.**

Kuzamaiseleza

MAMPAMPILI AFIWA BAITUTI

PrEP, PEP ni ART

Ma **Antiretrovirals** ki mifuta yeñwi yebisa HIV tata kulwanisa masole mwamubili wa mutu niku ambalakana ku amañwi masole. PrEP, PEP ni ART lisebelisa milyani yama antiretrovirals a zwakanyizwe asebeza mwa linzila ze shutana kakulwanisa kakokwani mwalitopa zeshutani. PrEP, PEP ni ART haliswaneli kucinciwa-asebeza fela moku laelezwi.

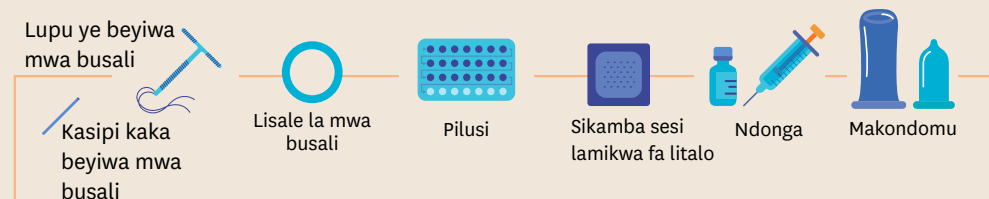
Kuekeza buiketelo ka ku zamaelela ni bupilo bwa Luna

Sina nyinyifazo ya mabasi hai taha mwa mifuta ye shelana - shelana ku tusa batu mwa linzila ze shutani, milyani ye sileleza kwa HIV isebeza ka nzila ye cwalo. Mifuta ya PrEP ika zwela pili kuezwa ku fa batu linzila moba kona kuba ni buiketelo kaseo si beleka hande ku bona.

Lubapanye mifuta ya PrEP ni makondomu

	Mifuta ya PrEP			
	 Makondomu	 PrEP ya kunwa	 Lisale (ya kwa busali)	 Lindonga
	A sebeliswa cwañi: Ka kuba ni takakazo yaku somana; ya tiniswa kwa buuna kapa kwa busali/kapa kokuzwela ze maswe.	I sebeliswa cwañi: Kunwa pilusi kazazi	Li sebeliswa cwañi: Lisale la mwa busali la cincwa ka kweli	Li sebeliswa cwañi: Za tabiwa ka samulaho a likweli zepeli
	Sibaka sa kezo: kwabusali / kokuzwela ze maswe, kakuya ka mukwa wa kusomana.	Sibaka sa kezo: Mubilli kaufela	Sibaka sa kezo: Kwa busali	Sibaka sa kezo: Mubili kaufela
	Musebezi ku mulikani wa Siina: Tumelano ku muuna ya tokwahala.	Musebezi ku mulikani wa Siina: Musali kiya nwa; ikona kuba kunutu	Musebezi ku mulikani wa Siina: Musali kiya tina, ikona kuba kunutu	Musebezi ku mulikani wa Siina: Musali kiya sebelisa, ikona kuba kunutu
	Kana ya yasileleza kwa HIV: Ifetelela lepesenti ze 90 (90%), hai belekiswa hande (haikolobile).	Kana ya yasileleza kwa HIV: Ifetelela lepesenti ze 90 (90%), hai belekiswa kamukwa o lukile ni nako kaufela	Kana ya yasileleza kwa HIV: Isileleza lepesenti ze 50 (50%), hai belekiswa kamukwa o lukile ni nako kaufela	Kana ya yasileleza kwa HIV: Isileleza lepesenti ze 99 (99%), hai belekiswa kamukwa o lukile ni nako kaufela
	Silelezo kwa matuku a siozwa ni kusaitwala: Eni, haiba isebeliswa hande nako kaufela hamu somana.	Silelezo kwa matuku a siozwa ni kusaitwala: BATILI*	Silelezo kwa matuku a siozwa ni kusaitwala: BATILI*	Silelezo kwa matuku a siozwa ni kusaitwala: BATILI*
	Kufumaneha: A fumaneha ahulu	Kufumaneha: I fumaneha mwa linaha zehata (mu talime lisupo za naha)	Kufumaneha: I fumaneha mwa linaha zenwi (mu talime lisupo za naha)	Kufumaneha: Ha sika fumaneha kale, haisika lumelwela

* Mifuta ya PrEP iswanela ku sebeliswa hamoho ni kondomu ni mifuta wa nyinyifazo kwa mabasi hakukonahala. Mifuta ya liselelezo yetaha ka nzila ya pilisi kapa lisale yikakona ku sileleza kwa HIV ni kusaitwala.

Mifuta yeñwi ya PrEP yazibahala kakuli I swana sina mifuta yeñwi ya nyinyifazo kwa mabasi (kamutala, pilusi, lisale kapa ndonga)

Kualabela kwa Lipuzo za mina — PrEP ya kunwa

Na milumelisa! Ni muyemeli wa Silelezo ya HIV. Muna ni lipuzo kuamana ni PrEP ya kunwa?

Eni! PrEP ya kunwa kihi?

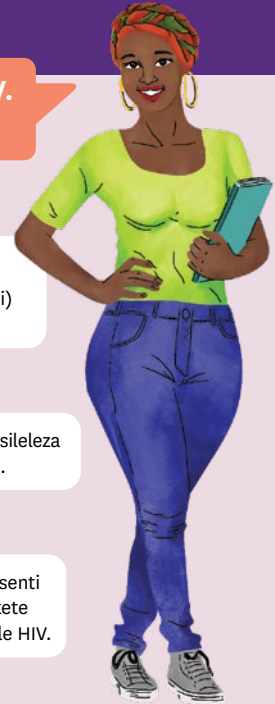
Ki mulyani woo mutu yasina kokwani ya HIV a nwa kuisileleza kwa HIV. Linzwi la PrEP li yemela **Pre** (sapili) **Exposure** (kuba kopano ni kokwani) **Prophylaxis** (mulyani o sileleza kwaku yambula).

U sebeza cwaahi?

Mulyani wa PrEP wa kunwa u panga tebe kakupotoloha masole a sileleza mubili kwa HIV. Kakuli HIV haikoni kukena mwa masole, ya shwa.

Kana ya yasileleza?

Hamu nwa kazazi, I ka bupa silelezo ya mubili ni ku fitelela lipesenti ze 90 (90%) kwa silelezo ya HIV. Mubulele ni mubeleki wa makete kuli mufumane kuli mu lukela ku inwa nako yefita kai kuli I tibe HIV.

Kana mulyani wa PrEP wani swanela?

Ki buiketelo bwa mina. Ki mubili wa mina, mi keto kiya mina! Mu konaku kunga PrEP hamu somana imi mu tokwa silelelezo ye hambekelo kuikambusa kwakusayambula HIV. PrEP yi sebeliswa feela mwa bupilo haiba mumwa mayemo akukona kufumana HIV, mi kunani bunde ni bumaswe kwa batu baba shelana-kikafo ki kwaku butokwa ku ambola milelo ya silelezo ya HIV ni mubeleki wa makete kuli mu be ni buiketelo bo bunde.

Kana mulyani wa PrEP wa kunwa wa kona kuni sileleza kwa matuku a siozwa ni kusaitwala?

Batili! mulyani wa PrEP wa kunwa hausilelezi kwa matuku a siozwa ni kusaitwala. Kikokunde ku sebelisa makondomu ni nyinyifazo yamabasi hamoho cwalo ni PrEP.

Kunani bumaswe kwa PrEP?

Mulyani wa PrEP uswana sina milyani ye hwi. Palo yenyinyani ya batu ba utwa lisupo zemaswe ze nyinyanyani ze swana sina kuopa mwa toho, kulatehelwa ki mubili, kunyembunywa, kutaza kapa ku hapwa mwamba, kono ze kaufela zafela mwa libiki ze sikai feela.

Kana na konakunwa mulyani wa PrEP haiba inge ninwa milyani yemi hwi?

Eni. Mulyani wa PrEP hau lwanisi milyani yemi hwi. Kono kikokunde ku zibisa mubeleki wa makete milyani kaufela ye munwa.

Haiba ni nwa mulyani wa PrEP, taluso kikuli hani koni kunwa milyani yemi hwi?

Lino zekola kapa milyani ye hwi haina sisitaliso kwa PrEP yakunwa. Kono ki hande kuipabalela hanze hamunwa zekola ni milyani. Hamu somana mu sebelise makondomu kuisileleza kwa matuku ama hwi a siozwa niku saitwala.

Ki hi seni tokwa ku eza hani tabela kunwa PrEP?

Muhato wa pili kiku bona babeleleki ba makete. Ba kami tusa kunga mihato ye hwi.

Kualabela kwa lipuzo zamina — Lisale

Na milumelisa! Ni muyemeli wa Silelezo ya HIV. Muna ni lipuzo kuamana ni lisale la kwabusali?

Lisale kihi?

Lisale libupwile basika sesi tepeta mi lina ni mulyani wa dapivirine imi u fukuza kwa kuyambula HIV. Lisale la kenywa mwa busali niku tiniwa kweli mukatumbi isika cinciwa. I pangilwe kanzila ye nolofaleza ya ibelekisa ku ikenya ni ku izwisa.

I sebesa cwañi?

Lisale li beleka kaku zwisa mulyani wa Dapivirine mwa busali kweli mukatumbi. Dapivirine isebeza kaku yemisa HIV kueza kuipupa yonayihni mwa mubili. Kakuli HIV haikoni kuñatafala mwamubili, kokwani ya HIV hainakubayeñata kuli muyambule HIV.

Kana yasebeza luli?

Hamutina lisale nako kamukana nikulicinca kakweli, lisale likona ku fukuza sibaka sa kufumana HIV kanzila ya kusomana mwa busali ka lipesenti ze fita fa 50. Lisale lilukela kubeiwa ka lihona ze 24 kuli life silelezo ye tiile kwa HIV, ni kuli dapivirine yizwa mwa mubili hamuzwisa lisale. Kikacwalo, ki kwa butokwa kusebelisa kondomu kapa kuikambusa kwaku somana, ka liholo ze 24 kuzwa ha muzwisa lisale. Lisale liswanela ku tinewa nako kaufela kufitela licinciwa ka kweli.

Kana lisale kilelinda kuna?

DitMubili ki wa mina, imi buiketelo kibwamina! Mu kona ku keta lisale haiba inge mu somanela kwa busali kuli muisileleze kwa kusayambula HIV kono hamu swaneli ku fumana kapa kunwa mulyani wa PrEP . I konaku ba kunutu kuli hakuna ya kona kuziba! Mifuta ya PrEP ilukela feela ku sebeliswa haiba mu mwa mayemo aku yambula HIV mwa bupilo bwa mina, imi kunani bunde ni bumaswe kwa batu baba shelana. Ki kwa butokwa ku ambola milelo ya silelezo ya HIV ni mubeleki wa makete kuli mu be ni buiketelo bo bunde.

Kana lisale likona kuni sileleza kwa matuku amañwi a siozwa ni kusaitwala?

Batili! Lisale lisileleza kwa HIV.Kuamana ni silelezo kwa matuku amañwi a siozwa ni kusaitwala, ki kunde ku itusisa kondomu ni nyinyifazo yamabasi hamoho cwalo ni lisale. Lisale likona ku sebeliswa ni mifuta yemiñwi ya nyinyifazo yamabasi haisi lisale la nyinyifazo yamabasi la kutina mwa busali.

Kana kuna ni bumaswe?

Batu banwi ba ikutwa bumaswe bobuswana ni ku sa tapuluha hande, kuutwa butuku kwa busali, kukoloba kapa ku bani kanko, kubaba ni butuku fa sibutamomo. Ze kaufela, hali butuku ahulu, imi za felanga mazazinyana feela kusina kuzwisa lisale. Ki kwa butokwa ku potela mubeleki wa makete kutatubiwa matuku asioswa.

Kana na kona kusebelisa lisale haninwa milyani yeñwi kapa kusebelisa zekola?

Lisale halina butata kwa lino ze kola kapa milyani yeñwi. Mulyani wakwa busali woo, hau zwa, u ina feela mwa busali hau yambalakanyi mubili kaufela. Kikwa butokwa kuipabalela hamu nwa milyani.

Ni swanela ku zwisa lisale halu somana, kutapa kapa hanili kwa kweli?

Batili.

Lisale halitokwi kuzwisa kapa ku keniswa.

- Lisale halina butata ni ku ina fafasi kwa mutu, butelele, kapa palo ya mali. Kulukile ku sebelisa matamponi ni zehwi ze tusa kwa mali mi lisale hali tibeli kuzwa kwa mali. Kuzwisa mali ku konaku cinca mubala wa lisale kono hau cinci mayemo a silelezo kwa HIV.
- Lisale hali na butata ni takazo yamutu kwa ku kopana ni mulikana hae. Buñata bwa basali ni banna ha ba utwi kuli lisale liteñi haba somana, imi ba bañwi ba bulela kuli kukezeza kwa kukoloba kukezeza kwa kuikutwa munati!

Ki sika mañi seni swanela kueza haiba ni bata ku sebeliza lisale?

Muhato wa pili kiku bona babeleki ba makete. Ba kami tusa kunga mihato yeñwi.

Masupanzila a ku sebelisa PrEP ya kunwa

1 Mu beye mulyani wa mina mwana sibaka sesi bunolo ku u fumana

Mu kete sibaka sesili buhule ni banana, ni sesi omile ni ku bata.

2 Musebelise ka bonkisi kaku batisa mulyani kazazi

Nzila ye ika mitusa kusa libala kunwa mulyani wa mina ka zazi ni zazi.

3 Mu beye mulyani o muñwi ku sabiswa ku felelwa

Mubeye mulyani o muñwi wa PrEP mwa mukotana wa mina o mubeyanga lika za ku ikabisa kwa meeto, mwa sikwama, kapa mukotana wa mwana lizoho. Kanzila yeo, muka ba ni mulyani ya mina nako kaufela, ni hamu tokwa kunwa hamuli kwa musebezi, kwa sikolo, kapa hamumwa lieto. Mu bone kuli komu belle ku omile imi kukitete!

4 Munwe mulyani wamina kuba kaluto ya bupilo bwa mina

Munwe mulyani wa mina ka nako yeswana zazi ni zazi.

5 Mulike linzila ze shutani za ku miza mulyani wa mina

Mu like ku beya mulyani fatilimi, ni ku hupa mezi inge mu inamizize toho ya mina musika miza kale.

6 Mu beye mulangu fa foni ya mina ya fa noka kumi huputisa ku nwa mulyani

Mu sebelise mulangu o kutela-kutela fa foni ya fa noka ku mitemusa nako yakunwa niya kuyonga mulyani kwa sipatela. Musakona kunola lika ze mutokwa kuyobuza mubeleki wa makete.

Usitibali mulyani wa hao kacheru

7 Mu bulete ni yo muñwi ku mi huputisa

Mu kupe wa liato wa mina, wa lubasi kapa mulikana mina kuni huputisa kunwa mulyani wa mina.

8 Mukale kapa mu kene sikwata sa bao munwa ni bona mulyani ya PrEP

Haki mina banosi babali fa mulyani ya PrEP, kikokunde kuikopanya ni babahwi ku tusana. Likwata zenwi likopana kasibili, zenwi likwata lisebelisa mikopano ya fatoni.

Kunwa mulyani wamina kazazi kumisleleza kwa HIV

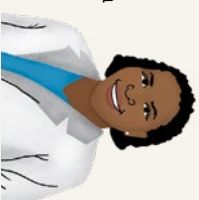
9 Musike mwana lika ku felelwa ki mulyani ya mina ya PrEP

Mulele hande mi mnyonga milyani ya mina musika felelwa kaleop raak.

10 Mu beye mazazi a butokwa kaku potela mubeleki wa makete

Haiba mufumana matata kamilyani ye munwa mu kandeki ni mubeleki wa makete, kuli ani tuse mwana ku kona ku fukuza matata a amani ni mulyani womunwa.

Masupanzila a kusebelisa liseka la PrEP ya kwabusali

1 Mubeye kupuzo ya nako kukona kucinca liseka ka kwele

- Likupuzo likona kuba fa luwalle, mwa bukanyana, kapa kunola fa sibaka fo mutalima nako ni nako sina fa siponi.
- Mubeye likupuzo kukupa maseka kuzwelela koafiwa. Mukona kusebelisa luwalle lwamina kubutuka linaheho zamina kuamana lika ze mubata kubulelela bo muoki wa makete bamina.

4 Mube nituseka twa ñambekelo.

Kikokunde ahulu kuba ni ring ya ñambekelo, haiba inge kawela mwasibaka sesi masila kapa kukona kuzwa musi kaziba, muliopyanye niwa likolo la makete kuli mukone kufumana totuñwi.

6 Mube ba balukuluhile mwakubeya ka ring ili kuli muno kabeyanga munosi.

Ring ibupliwe hande kuli ibe bunolo kubeya niku izwisa. Mukona kuituta mwa kusebeliseza mina beñi haiba inge kawa kapa seku tokwahala kuli kubelwe kasili hamusiyo bukaufi ni sipatela samina. Musinganyeke kuituta moka beyelwa. Kububebei Mi hamuna ni lipuzo mubuze mubeleki wamakete.

2 Mukene kapa kukala sikwata sa ring nibalikani.

Hakimina fela babasebelisa liseka. Mu ikopyanye nibasizani kapa basali babañwi kuli mukone kutusana.

3 Mubuluke maseka añambeko mwasibaka sesi omile, mokufulmaneha moya kwahule ni banana hamoho cwalo ni limunanu

Mubone kuli muketa sibaka sesi iketile ni kuipata, kwahule ni banana ni limunanu. Sibaka seo sibe sesi omile koku safi kazazi. Basali babañwi batabela kupata kapa kushimbela mwasikwama sa masheleni kapa mwa mukotana wa mlola kuli kaine ko kuipatle. Kikokunde kuli mubeye liseka mwa sibukukelo mokatile kasi ka kwaliwa kuli kasiyale inge kakenile.

5 Mukona kuzwisa fela liseka haiba kuli mubeya lisi.

Muhupule kuli ring hai izwisezwi somano, kutapa, hamuli kwa kwele kapa kuitapisa. Ring haikoni kumi sileleza haiba haisika ina hande mwabusali. Haiba kuli ring yami kataza, musebelise minwana yamina ku ibeya hande kapa kukasha ahulu kusutisa kwapili. Ka ring kabunolo kukabeya kono hape kasa tile hande kuina kasawi. Haiba inge karni sinanisa, muswale mubeleki wamakete kuli amife tuso.

7

Musebelise mazoho akeniye hamubeya kapa kuzwisa ring. Mubone kuli nako kaurifela hamubeya sika kwabusali mwakenisa mazoho amina ili kuli musike mwa susuzez matuku kumikena kwabusali. Haiba kuli ring inge iwela mwasibaka sesi kenile inge fa malobalo kapa mwa kaputula, muka tapise mwamezi musi ka kakutisa sinca. Haiba ring iwezi mwa sibaka sesi masila inge mwasimbuzi, mubeye fela kasili.

8 Musike mwa ikablela ring ye musebelisize kapa yemu sika sebelisa nibabañwi.

Mutu ni mutu apotele mubeleki wamakete kuli bafwe tu ring twabona.

LIKEPE LA MUSEBEZI 3

- Musali 1:** Kibunde kumibona, seli kale!
- Musali 2:** Naziba! Kibunde kumibona, hape mwanamina ubonahala kuhula
- Musali 1:** Niwamina. Kibunde habaile hamoho kuli luna lu ambole.
- Musali 2:** Nibulelele, lika zamina kaufela lizamaya cwani?
- Musali 1:** Lu iketile, mwanake usweli ku eza hande mwalituto zahae mi napasize cwanuŋu fa. Lutabile ahulu mi lubona kuli aye kwasikolo se sipahami silimo sesitaha
- Musali 2:** Ki bunde! Mwanake una ni litatubo za hae silimo sesitaha, kono fa umwa sikwata sa basizani mi kiyena mu eteleli wabona. Utile kwandu ni liŋusa leli makaza.
- Musali 1:** Ne nizibile kale kuli ukaba mueteleli! Ki liŋusa mani la ikabezi ni mina?
- Musali 2:** ubulelanga ahulu kamo basizani bakona kuba mwamakete nikuisileleza kwa milwalo. Mwaziba kuli kuna ni mulikana hae yana itwezi silimo se sifelile kona kuli taba ye inzi ahulu mwa muhupulo wa hae.
- Musali 1:** Musweli kubulela Nancy?
- Musali 2:** Eni, Onayo!
- Musali 1:** Ki maswabisa! Nancy nana ni lilimo ze lishumi kaze ketalizoho ha to itwala. Niziba bashemi bahae mi neba swabile maswe nikunyema kakuli nasakoni kuzwela pili kukena sikolo. Mi Nancy niyena natalifile ahulu. Kapa nabonisa fela kotalifa inge asika ipeya mwa maemo ale.
- Musali 2:** Nibona kuli asika ikenya mwa maemo ale alinosi mi halu swaneli kumunyaza. Hani tabeli kuli manzwi aluna amu utwise butuku hape yena umwa butata nikale . Na ni mwanake ne lunze lu ambola kamo basizani ba ipumananga mwa maemo aswana ni a Nancy. Mwasikwata sali kusona mwanake, ba ambolanga butokwa bwa kusileleza milwalo ni HIV, kuli baswanela kuziba linzila zeswana sina makondomu. Ni ipuzanga haiba kuli Nancy naziba ku isileleza kwa mulwalo kapa naziba linzila zaku eza cwalo. Sipatelanyana sesili bukaufi si zibahala kaku hanela kufa basizana makondomu. Kotalifa hakukoni kutusa haiba kuli hakuna kufumana liŋusa ni lisebelezo za makete.
- Musali 1:** Oho nibona muhupulo wahao, kaufela ze zi nibonisa kuli lifasi le la sabisa kwa bana baluna. Kana mina mubona kuli ki kwabutokwa kuli bana baluna bazibe za makondomu? Kana kikuli luba susuweza kuli baye bayo itenga mwa lisomano? Mi haiba muuna uhana ku sebelisa kondomu kapa uhapeleza kusomana ni musizani, bana baluna baswanela ku eza cwani?
- Musali 2:** Na utwisisa zo talusa! Nibonanga lika fa makande mi hape ni utwanga lika kwa balikani baka mi nibilaelela mwanake. Kono nibona kuli ki kwabutokwa kuli bazibe linzila zeŋata kamo bakona ku isileleza isi ku ikambusa fela. Mi sina ha mubulezi, baswanela kuziba linzila zeŋwi isi ku isepa feela kwa baana kuli bakatina makondomu.
- Musali 1:** Ze cwale ka lifi?
- Musali 2:** Nihupula linzila ze nyinyifaza mabasi ze cwale ka tupilusi ni silelezo ya HIV ye cwale ka PrEP ya kunwa. Na ni mina luziba litaba za nyinyifazo ya mabasi, cwale kana mwaziba za PrEP ya kunwa? Nina neni sazibi haisi mwanake hani bulelela. Hape nina seni to ipalela zateni. PrEP ya kunwa ki pilusi yeo mutu akona kunwa kuli asike ayambula kakokwani

ka HIV, ku ezeza kuli haku ezahala sika, haiba kondomu ha isika sebeliswa, mwanake ukaba ya silelelizwe.

Musali 1: Cwale fo mubata kuli mwana mina abe ni kabelo mwa lika ze cwalo? Haiba hakuna matata a likezo za hae, ha mubilaeli kuli ukona kuba ni balikani babañata ba somana nibona?

Musali 2: Kono nisepa kuli mwanake ku nahana za likezo za hae ni kuhupula lituto ze lu ikabezi ni yena kono hape ha nitabeli kuli kezo iliñwi ibe ni matata a kuya kuile. Muhupule lika zeñwi zene lu ezanga inge lusali banana.

Mu pumule kasamulaho a ngambolo

Musali 1: Ubulelañi? Lika zelu ezize zeswana inge lifi? Nenisina ni haiba muuna. Niwena waziba.

Musali 2: Hani buleli za baana. Wahupula muta wale hane ubata kusila lisa leli inzi kwatuko nimunzi waluna? Ne ukonile kusila. Kaufela luna nelu hupula kuli ne usazibi kuli uka punyuha mi hakuna kuluna ya nakona kukutusa. Kasamulaho no ni bulelezi kuli nosabile mi nosazibi kuli ukapunya.

Musali 1: Nihupula lizazi lale ahulu, nekukaba ni kozi ye tuna ahulu.

Musali 2: Naziba! Utalifile, kono ne uyezize lika zenekona kutisa kozi yetuna luli. Buñata bwaluna lu ezanga lika zecwalo mwabupilo bwaluna. Nekukaba hande hane ukaba nimu babaleli mwabupilo bwahao. Nzila yeñwi yakubona kuli milelo yeñwi yenyinani isike yafela kabumaswe.

Musali 1: Nihupula za lizazi lani ahulu, mane cwalo ni lithonolo lene nibile nilona lakukona kusila kuyofita mwabuse. Hanizibi sene sinisweli kuli nilike kuezwa cwalo. Mwendu nenisika hupula hande, mane nisa njanja hanizi hupula.

Musali 2: Kucwalo! Hape naziba kuli ne usina baana, kono ne unyezwi ha ukwanisa 18. Uhupula kuli mwanahao ukaya kwasikolo se sipahami inge ana ni 17. Una ni niti yakuli hana kuba ni baana mwanako ya lituto zahae? Ku itingile kwa lituto za eza, wakona kuba kwasikolo kalilimo ze ketalizoho. Nekukaba hande kuli azibe kaza bababaleli babupilo, kakuli mwalinako zeñwi wakona kufumana tuso kubona. Ki moni hupulela na kuamana ni PrEP.

Musali 1: Muuna hao yena ubulelañi?

Musali 2: Muuna ka yena utabela ahulu kuli mwana luna wa musizani akone kukena mwa lipisinisi niyena. Hane nibulela niyena kuamana niza mwanaluna kaza ituta kaza PrEP niza silelezo yaku itwala ni mone likona kuzwisa lipilaelo zaluna kayena, nabilaezwa ka lika zene baka hupula batu.

Musali 1: Kucwalo! Batu neba kabulela kuli u itengile ahulu mwa lisomano ni baana.

Musali 2: Eni, kono nelu kaziba kuli utalifile mi wa ipabalela. Kacwalo fa ubona kuli PrEP ni silelezo ya milwalo ki nzila ya ka ipabalela kayona ni kubupa bupilo bwahae. Kuluna, ze bahupula batu halina tuso. Lu bilaela kaza mayemo ni bupilo bwa mwana luna nikuli ayoba nibo ndatahe mwa lipisinisi zabona. Hape batu bakona kuziba cwani milyani yanwa haiba halu babuleleli.

Musali 1: Niti feela, batu babaina bukaufi ni mina habaka ziba uka eza cwani?

Musali 2: Batu baka fumana zaku bulela nako kaufela. Kono na naiziba na muñi ni milelo yaka. Nika ba bulelela kuli PrEP itusa kuli mwanake abe ni mayemo amande, seo Mushemi ni Mushemi kisa tabela kuli mwanahae asiyeze. Nelu mulutile kusebelisa masikito, lu mulutile kutapa kwa mazoho, kutabisa lindonga za silelezo... PrEP kiyeñwi ya lika zeo aswanela kuziba kusileleza bupilo bwahae.

Musali 1: Cwale mwanahao usebelisa PrEP fa?

Musali 2: Batili, kono nanibuza kapa nakona kuya niyena kwa sipatela mwa liviki zetaha kuli luyo buza ņaka kaza PrEP. Mwanake waziba luli kono nibata kuutwa kucaziba. Cwale nikaya niyena luyo utwa. Mi abone kapa walata ku isebelisa fa kapa mwalinako ze sataha.

Musali 1: Ki muhupulo omunde luli, haiba ha u ituti kazateni ha itokwi, ha uka yo itokwa, ikona kuba kuli nako yateni ifelile kale.

Musali 2: Kucwalo! Ki libaka lelinde kuli ubulelele mwanahao asikaya kale kwasikolo se sipahami. Kapa asika kuta kale kwasikolo.

Musali 1: Hau! Cwale nilikala cwani ze? Mwana hao utisize liņusa isi wena kumu bulelela.

Musali 2: Nikona kumi bulelela libizo la sipatela kona kuli muye hamoho muyo utwa zateni. Mwanahao fo ukaziba kuli wamu yemela habata ku sebelisa PrEP kapa silelezo ya mulwalo, fa kapa mwamazazi asataha.

Musali 1: Nekukaba hande kusa bilaela nilika zeņata mwalifasi mo moku bonahala kuli lika kaufela lifa maheta abana baluna

Musali 2: Hakuna niti yefita yeo, kuzwisa lipilaelo zeņwi kuluna nikwabana baluna ki kwabutokwa

Mu pumule kasamulaho a ngambolo

MUSEBEZI WA BUKETALIZOHO: MASWANISO

Mukwa wa ngambolo ye maswe fa siswaniso sa pili

Ngambolo yende fa siwsaniso sa pili

Mukwa omaswe wa ngambolo mwa siswaniso 2

Mukwa wa ngambolo yende siswaniso 2

MUSEBEZI WA BUSILELA: MASWANISO

Siswaniso sa fuketalizoho

Mushemi wa muuna ubata kuli mwana hae wa musizani asileleizwe kwa HIV, kono habali ba ambole za taba ye, boma bona babulela kuli ikatisa lisubi mwa lubasi kakuli babaina bukaufi nibona baka hupula kuli mwana bona ki lizangunda.

Siswaniso sa busilela

Bondatahe musizana babulelela boma bona kuli kuhande mwanabona ha na ni makete amande, kusiya batu inge babulela zebabata kaufela, kufitela kuli makete a kalibe abe mwabutata ni ku tabisa baba ina bukaufi nibona.

Siswaniso sa busupa

Mubeleki wa makete u taluseza mwana musizani walilimo ze lishumi kaze silela kuli haswaneli kusebelisa PrEP. Mubeleki yo unyaza musizani kaku itenga mwalitaba za kusomano.

Siswaniso sa bu ketalizoho

Bashemi ba kalibe baya kwa sipatelanyana kuyobiha kuli mubeleki wa makete na shwauzi mwanabona habuza litaba za PrEP. Kalibe sa swaba kukutela kwa sipatela. Bashemi babuza se sikona kueziwa kuli taba ye isike yakutela.

Siswaniso sabu ketalizoho

Mulamwahae musali yomuñwi unyaza musali ya lumelezi kalibe kusebelisa PrEP, ka kubulela kuli PrEP ika mupalelwise kupepa. (Bo muuna hae babona taba ye mi ba bata kusikulula ni kuyemela ketelelo ya lubasi.)

Siswaniso sa bulishumi

Mushemi wa muuna utusa musala hae ku ikabela pampili ya PrEP ni munyana bona. I toloka ili mo ibelekela PrEP ni kukenisa kuli ha isitatalisi kwa lupepo.